

GUSTAVE FLAUBERT

BİLİRBİLMEZLER

Çeviri: TAHSİN YÜCEL

GUSTAVE FLAUBERT
BİLİRBİLMEZLER

Can Klasik

Bilirbilmezler, Gustave Flaubert

Fransızca aslından çeviren: Tahsin Yücel

Bouvard et Pécuchet

© 1990, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1990

6. basım: Şubat 2020, İstanbul

Bu kitabın 6. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Kapak uygulama: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

İç baskı ve cilt: WPC Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Osmangazi Mah. Mehmet Deniz Kopuz Cad. No.17/1

Esenyurt, İstanbul

Sertifika No: 35428

ISBN 978-975-07-4019-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750740190

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

GUSTAVE FLAUBERT
BİLİRBİLMEZLER

ROMAN

Fransızca aslından çeviren

Tahsin Yücel

Gustave Flaubert'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Madame Bovary, 1983

Üç Öykü, 2007

Duygusal Eğitim, 2015

Saf Bir Yürek, 2019

GUSTAVE FLAUBERT, 1821'de Fransa'nın Rouen kentinde doğdu. Daha gençlik çağından başlayarak yaygın kabul gören basmakalıp düşüncelere karşı büyük bir tiksinti duydu. 22 yaşındayken, bir sinir rahatsızlığına yakalanan Flaubert, hukuk öğrenimini yarım bırakmak zorunda kaldı; artık bütün zamanını edebiyata ayırabilecekti. *Duygusal Eğitim* adlı romanını 1843-1845 yıllarında yayımlayan Flaubert'in beş yılını verdiği *Madame Bovary*, 1856'da *Revue de Paris*'te tefrika edildiğinde ahlakdışılık suçlamasıyla yargılandı. Son yılları parasal sıkıntılar yüzünden üzüntü içinde geçen yazar kendini çalışmalarına verdi, George Sand, İvan Turgenyev, Émile Zola, Alphonse Daudet gibi dönemin genç romancılarıyla, özellikle Guy de Maupassant'la kurduğu dostluklarla kendini avuttu. Birçoklarınınca başyapıtı olarak kabul edilen *Üç Öykü*, 1877'de okurla buluştu. Flaubert, 1880'de Croisset'de öldü. *Bilirbilmezler* adlı ünlü yergisi ölümünden sonra yayımlandı.

TAHSİN YÜCEL, 1933'te Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Öykü derlemeleri, romanları, bilimsel araştırmaları ve kuramsal yazılarının yanı sıra, Balzac, Flaubert, Daudet, Gide, Simenon, A. France, Colette, Proust, Camus, Sartre, Malraux, Saint-Exupéry ve Duras gibi Fransız yazarların yapıtlarını çeviren Yücel, 1984'te Azra Erhat Çeviri Üstün Hizmet Ödülü'nü, 1997'de Fransız hükümeti tarafından verilen Palmes Académiques Nişanı Commandeur derecesini aldı. 2016'da İstanbul'da öldü.

“Bilirbilmezler” üzerine gözlemler

Son zamanlarda, kimi aygıtların tanıtımalkları, “Çok iyi bir aygıt satın almış bulunuyorsunuz, sizi kutlarız,” türünden bir sözle başlıyor. Ben de bu kitabı okumak üzere eline almış olanlara aynı şeyi söyleyeceğim: “Sizi kutlarım, dünyanın en büyük romanlarından birini okumak üzeresiniz!” Okurlar, kitabı bitirdikten sonra, bana hak mı verirler, yoksa çevirdiğim kitabın değerini gereğinden fazla abarttığımı mı düşünürler, bilmiyorum, ama ben, ilk okuduğum günden beri, dünyanın en büyük romanlarından biri, *Gargantua*’dan, *Don Quijote*’den *Teneke Trampet*’e doğru uzanan çizgide başdöndürücü bir doruk olarak gördüm *Bilirbilmezler*’i. Üstelik *Bilirbilmezler* beni benzerlerinden çok daha fazla etkiledi. O gün bugün, nice “bilimsel araştırma”nın, nice köşe yazısının, nice felsefe denemesinin, nice siyasal davranışın içinden Flaubert’in ünlü kahramanlarının bana göz kırptıklarını gördüm hep. Aydın/yarı aydın, düşünce/saptırmaca, bilgi/bilgisizlik vb. gibi karşıtlıkları bu roman en somut biçimiyle görmemi sağladı; onun sürükleyici, eğlendirici bir anlatı olduğu ölçüde bir “düşünsel eğitim” yolu olduğunu düşündüm. Böyle büyük bir yapıtın bugüne değin dilimize çevrilmemiş olmasıysa, her zaman şaşırttı beni. Sanırım, okurlar da paylaşacaktır şaşkınlığımı: *Bilirbilmezler* dünyanın en büyük romancılarından birinin, Gustave Flaubert’in son yapıtıdır, ama Türkçeye ilk yayımlanışından tam yüz on yıl sonra çevrilmektedir.

Evet, *Bilirbilmezler* Flaubert’in son yapıtıdır; dahası, ancak bitmemiş olarak ölümünden bir yıl sonra yayımlanır. Ama

uzmanlara bakılırsa, kökenleri yazarın ilk gençliğine dek uzanır: 1837 yılında, yani daha on altı yaşında, *Colibri* dergisinde yayımladığı *Une Leçon d'histoire naturelle, genre commis* adlı öyküde karşımıza çıkan yazıcı son romana adlarını veren iki kahramanın ilk örnekçesidir. Öyleyse, *Duygusal Eğitim*'in ilk taslağı sayılan *Bir Delinin Anıları* bir yana, bu dönemde Flaubert'in öteki büyük yapıtlarının ilk izlerine pek rastlanmadığına göre, *Bilirbilmezler*'in bir bakıma hem ilk hem de son yapıt olduğu, dolayısıyla yaratıcısının bütün yazarlık yaşamına yayıldığı söylenebilir. Biraz da bu nedenle, *Bilirbilmezler*'le yazarın öteki yapıtlarının her biri arasında birçok koşutluklar, ortak noktalar buluruz; örneğin *Madame Bovary*'nin kimi kişileri *Bilirbilmezler*'in kişilerine çok yaklaşırlar, hele eczacı Homais'yle Peder Bournisien arasındaki din tartışmaları Bouvard ile Pécuchet'nin Rahip Jeufroy'yı zorla çektikleri tartışmaların bir tür özetidir; örneğin 1848 devrimi *Bilirbilmezler*'de de tıpkı *Duygusal Eğitim*'de ele alındığı biçimiyle ele alınır. Ama *Bilirbilmezler*'in oluşumunun Flaubert'in bütün yazarlık yaşamını kaplamasının en belirgin ve en önemli sonucu, onun duyarlılığını, alaycılığını, umutsuzluğunu en yalın, en yoğun, en iyi biçimde yansıtan yapıt olmasıdır; bir başka deyişle, *Bilirbilmezler* Flaubert'in yapıtlarının en "flaubertce"sidir. Yazık ki, Flaubert uzmanları yeterince vurgulamazlar bunu, "Madam Bovary benim!" sözü üzerine uzun yorumlara girişirler de "Bouvard ile Pécuchet benliğimi öylesine dolduruyor ki, onlar olup çıktım. Budalalıkları benim budalalığım, bu da beni gebertiyor," sözü üzerinde pek durmazlar. Şu var ki, "Madam Bovary benim," kesinlemesi karşısında sık sık sorulmuş olan soru, bu sözler karşısında da sorulabilir: Flaubert kendini bu kişilerle nasıl özdeşleştirebilir?

Madam Bovary ile kendini özdeşleştirmesi konusunda Flaubert yerine eleştirmenlerin verdiği değişik yanıtları biliriz. Bunların kimileri Bouvard ile Pécuchet konusunda da geçerli sayılabilir. Hatta, bir bakıma, bu iki kahramanın Madam Bovary'den çok daha fazla Flaubert oldukları söylenebilir. Öyle ya, Flaubert, *Bilirbilmezler*'i *Madame Bovary*'yi düşündüğünden çok daha uzun süre düşünmüştür, *Madame Bovary* gibi her sözcüğü bir "serüven" olan bir romanın tamamlanması için beş yıl yeterken (Flaubert bu romana 1851 sonlarında başlamış,

1856 başlarında da bitirmiştir) *Bilirbilmezler* altı yılda tamamlanamamıştır (uzun hazırlık dönemi bir yana, Flaubert romanın yazımına 1874'te başlamış, ama bitirmeye ömrü yetmemiştir.) Üstelik, bu roman çok daha kapsamlı bir araştırma ve belge toplama çabası gerektirir. Uzmanlar Flaubert'in *Bilirbilmezler*'i yazabilmek için yüzlerce yapıt okuduğunu yineleyip dururlar. Öte yandan, Flaubert'in birtakım mektuplarına, konuşmalarına bakılırsa, *Bilirbilmezler* belki de onun yazarlık yaşamının en çetin serüvenidir: "Böyle bir kitaba girişmek için deli olmak, üç kez çılgın olmak gerekir," diye yazar bir mektubunda; dostu Turgenyev'e de, "Bana öyle geliyor ki, bilinmedik yerlere doğru, çok büyük bir yolculuğa çıkacağım, bir daha geri dönemeyeceğim," der. Dediği de çıkar bir bakıma, romanına son noktayı koyamadan ölür.

Bununla birlikte, romana yüzeysel bir bakışla bakıldığı zaman, Flaubert'in tasarısını uzun süre geriye atmasına, zaman zaman yazımına ara vermesine neden olan ürküntü oldukça abartmalı gelir insana: Birbirinden bön iki kart adamın gülünç serüvenleri üzerine kurulduğuna göre, *Bilirbilmezler*'i yazmak bir *Madame Bovary*'yi, bir *Salammbô*'yu yazmaktan çok daha kolay olsa gerektir.

Gerçekten de çok yalındır *Bilirbilmezler*'in konusu.

Sıcak bir pazar günü, Bourdon Bulvarı'nda, dış görünüşleri birbirinin neredeyse tam karşısı olan iki adamın aynı anda, aynı kanepeye oturacağı tutar. Oturuş o oturuş, bir daha ayrılmamasıya, benzerine kolay kolay rastlanmayan bir dostlukla bağlanırlar birbirlerine. Görünüşlerinin, bir ölçüde de tutumlarının benzemezliği dışında her şey birbirine yaklaştırır onları: İkisi de yaşamını yazıcılıkla kazanmaktadır, ikisi de yıllardır bekârdır, yalnız yaşamaktadır, ikisi de öğrenmeye meraklıdır, üstelik aynı yaşadıkları, hemen her konuda benzer görüşleri paylaşırlar, ayrılıklarını da birbirlerine duydukları sevgi ortadan kaldırıncaya, her geçen gün biraz daha yaklaşırlar birbirlerine: Pécuchet, Bouvard'ın kabalığını alır, Bouvard'a Pécuchet'nin hırçınlığından bir şeyler geçer. Ama bu içten yakınlık, onları dünyadan ve insanlardan büsbütün uzaklaştırır: Gezileri, konuşmaları düşüncelerini geliştirir, kendilerini çevrelerindeki insanlardan daha üstün bulur, işlerini küçümser, Paris'ten sıkılır, büyük kentin dışında, gönüllerine eseni yapacakları, özgür

bir yaşamın özlemiyle kıvranmaya başlarlar. Bouvard'ın konduğu beklenmedik bir miras en sonunda düşlerini gerçekleştirmelerini sağlar: Uzun arayışlardan sonra, Chavignolles'da bir çiftlikle bahçeli bir ev satın alıp buraya yerleşirler. Kitaplardan yola çıkarak büyük bir coşku ve umutla bahçıvanlık, çiftçilik, konservencilik deneylerine girer, sonra, uğradıkları çarpıcı başarısızlıkların üstesinden gelmek umuduyla, kimya öğrenmeye kalkar, sonra da ilk amaçlarını unutarak salt bir bilgilenme çabasına dalarlar.

Denilebilir ki, iki dostun gerçek serüveni böyle başlar: Kimyadan sıkılıp sağlık ve beslenme konusuna, sağlık ve beslenmeden sıkılıp doğabilime, yerbilime, kazibilime, tarihe, edebiyata, felsefeye, "frenoloji"ye, manyetizmacılığa el atar, neredeyse her yolu denedikten, bu arada politikayı ve aşkı tanıdıktan sonra, her zaman küçümsemiş oldukları bir alanda, dinde bir çıkış yolu ararlar; bir rastlantı iki çocuk üzerinde eğitimcilik deneyimlerine girişmelerini sağlar, arada bir doğru gözlemlere, olumlu sonuçlara ulaştıkları olur, ama, çoğu kez beceriksizlik, kimi zaman da bıkkınlık yüzünden, bütün deneyimleri kesin başarısızlıkla sonuçlanır. En sonunda, bu sürekli başarısızlığın getirdiği umut kırıklığı içinde, ikisi de tek bir çıkış yolu görür: eski uğraşlarına dönmek; kopya etmek, yani yazılmış olanı bir yerden başka bir yere aktarmak.

İki arkadaş bu garip bilgilenme çabalarının neredeyse bütün evrelerinde gülünçtürler, yetersizlikleri, yüzeysellikleri, düzelmez beceriksizlikleri alaycı bir dille yansıtılır, ama serüvenleri gülünç olduğu ölçüde acıdır da: Araştırmalarının hep birtakım çelişkilerin, tutarsızlıkların, yetersizliklerin saptanması biçiminde sonuçlanması, topraklarının bekledikleri ürünü hiçbir zaman vermemesi bir yana, güvendikleri tek ürün yanar, çiftçileri onları açıkça aldatır, çevrelerindeki insanlar onları alaya almak, soymak, en azından rahatlarını kaçırmak için fırsat kollarlar; Bouvard'ın evlenmek istediği kadın çıkarıcılığıyla midisini bulandırır, Pécuchet'nin arılığın ta kendisi olarak gördüğü hizmetçi kız kendisine eski ilişkilerden kalma hastalığını geçirir, eğitmeye çalıştıkları iki öksüz bütün çabalarını boşa çıkarır. Budalalıkları, maymun iştahlılıkları, önlemsizlikleri, beceriksizlikleri ve ölçsüzlükleriyle başlarına geleni büyük ölçüde hak ederler kuşkusuz, mutsuzluklarını büyük ölçüde

kendileri hazırlarlar. “*Autodidacte*”, yarı aydın koşulunun en kötü örneğini sunarlar çoğu zaman: Bilginin her türlüünü eş-değerli olarak görür, düzeysiz yapıtlarla gerçek araştırma ve düşünce ürünlerini aynı kefeye koyar, hatta daha çok düzeysiz yapıtlardan yararlanır, inançla bilgiyi, kuramla uygulamayı, gündelikte ülküseli birbirine karıştırır, bu kargaşa içinde, her şeyden önce beylik bilgilere, ucuz genellemelere bağlanarak sorunun özünü gözden geçirir, konuların yüzeyinde, çelişkiden çelişkiye sürüklenip dururlar. Ama tümünden bilinçsiz, tümünden budala olduklarını kesinlemek de zordur, en azından, “Kendi evimizde olup bitenleri bilmiyoruz, sonra tutup Angoulême Dükü’nün saçlarını ve aşıklarını aydınlığa çıkarmaya çalışıyoruz,” diyebildikleri uyanıklık dakikaları olur. Sonra, seçimleri ve yöntemleri ne denli tutarsız, yaşam ve düşünce düzlemindeki girişimleri ne denli başarısız olursa olsun, okumalarını ve deneyimlerini çoğalttıkça, ulaştıkları sonuçları karşılaştırıp tartıştıkça, bilgilerini artırdıkları, insanları ve olayları daha iyi kavradıkları, gittikçe daha anlayışlı, daha yüce gönüllü insanlar oldukları sezilir: Taşraya yerleştikleri ilk günlerde rastlantıyla evlerine giren bir köpeğe bilimsel deney yapacağımız diye olmadık acılar çektirdikten sonra, Gouy Baba’nın atını dövmesi karşısında baş kaldırmaları, Victor’un kediyi tencerede kaynatmaya kalkması karşısında umutsuzluğa kapılmaları bile kanıtlar bunu. Öte yandan, Bouvard ile Pécuchet’nin çoğu durumlarda çevrelerindeki insanlardan daha üstün oldukları da tartışma götürmez: bilgilerinin köksüzlüğüne karşın, tartışmalarda çoğu kez ötekileri yenik düşürürler, gülünç tıp, manyetizma, frenoloji denemelerinde Doktor Vaucorbeil’i alt ederler, Rahip Jeufroy dinsel konulardaki gözlemlerini nasıl yanıtlayacağını bilemez, 1848 devrimini izleyen günlerde en inançlı görünenler bile durmamacasına çıkarları doğrultusunda yön değiştirirken, onlar tutumlarını ve görüşlerini yığıtçe korur, tutucuların şimdi Robespierre’in dilini konuşmaya başladıklarını gözlemleyecek ölçüde açık görüşlü olabilirler. Zaman zaman çevrelerindeki de sezerler bu üstünlüğü, hatta onlara duydukları düşmanlığın temel nedeninin bu üstünlük, bu bilgi çokluğu, bu içtenlik olduğu söylenebilir: “Üstünlüklerinin apaçıklığı insanları incitiyordu,” der yazar. Kendileri de bir ölçüde bilirler bunu. Düşüncelerini çıkarlarına göre

belirleyerek işi, “Namuslu bir adamın özgürlüğe gereksinimi yoktur,” demeye dek götürenler karşısında, “Ne budala herifler bunlar, bu ne aşağılık bir tutum!” diye haykırarak üstün konumlarını belli ederler. Bu durumda, Jacques Suffel, “Bouvard ile Pécuchet budala mıdır? Daha çok insan budalalığının kurbanları değil midirler?” diye sormakta haklıdır. Gerçekten de, Bouvard ile Pécuchet’nin gülünçlükleri, yenilgileri, düş kırıklıkları kendi budalalıklarının sonucu olduğu ölçüde evrensel budalalığın da sonucudur. Öyleyse, Bouvard ile Pécuchet’nin çırpınıp durduğu bu gülünç ve bayağı evrenin *Madame Bovary* ve *Duygusal Eğitim*’in bütün çıkış yolları özenle kapatılmış, karanlık, umutsuz evreni olduğunu, ancak çok daha keskin bir ışıkla aydınlatıldığını kesinlemek gerekir. Ama bu ışık dışarıdadır, Flaubert’in tuttuğu ışıktır yalnızca, karanlığı aydınlatmaz, yalnızca gösterir. Karanlığın içinde zayıf bir biçimde de olsa bir ışık izlenimi uyandıran bir şey varsa, o da Bouvard ile Pécuchet’nin bütün sınavlardan başarıyla çıkan dostluklarıdır.

İki arkadaş, sonunda, büyük bir coşkuyla, “kopya” etkinliğine giriştiklerine göre, bu etkinlik de bir umut ışığı sayılabilir mi? Raymond Queneau’ya bakılırsa, evet: Bouvard ile Pécuchet “*Seçki*”lerini ve *Sözlük*’lerini derledikleri ve sonuç çıkarmayı bıraktıkları zaman bilgeleşirler (ve yaratıcılarıyla tümünden özdeşleşirler.)” Ama bu “kopya” konusu birkaç yönden tartışılmak ister.

* * *

Bilindiği gibi, *Bilirbilmezler*’in elimizdeki taslağı “Başlarlar kopma etmeye,” tümcesiyle biter. Yalnız bu taslakla yetinilirse, bu tümce romanın son tümcesi olarak düşünülebilir. Başlangıçta da böyle düşünülmüş, “Peki, iki dost neyi kopya edecekti?” diye sorulmamıştı. Sormaya gerek de yoktu belki: Gene aynı taslakta, çoğu güldürülerin sonunda gördüğümüz biçimde, romanın neredeyse bütün kişilerinin bir araya gelmesi gibi, bu da çıkış noktasına dönülerek çevrimin tamamlanması biçiminde düşünülebileceğine göre, daha sonrasını araştırmak bir bakıma romanın dışına çıkmak olurdu. Ama, önce Maupassant, sonra

yazarın ardında bıraktığı notları inceleyen birtakım uzmanlar başka bir görüş ortaya attılar: Flaubert böyle bitirmeyecekti romanını: Bouvard ile Pécuchet, bir süre her bulduklarını gelişi-güzel kâğıda aktardıktan sonra, bir seçme ve sınıflandırma gereksinimi duyarak, “Saçmalıklar Seçkisi”, “Bütün Biçemler”, “Yerleşik Düşünceler Sözlüğü”, “Fiyakalı Düşünceler Kataloğu” gibi başlıklar altında, yazarlardan, düşünürlerden, bilimadamlarından, kenter konuşmalarından sayısız alıntılar derleyecekler, böylece bir tür “anıtsal” yapıt oluşturacaklardı. Bu durumda, roman X. bölümde sona ermeyecek, bir XI. bir XII. bölüm bulunacak, bunlar da, sözü edilen geniş alıntı seçkilerini içereceklerine göre, hiç kuşkusuz çok büyük boyutlara ulaşacaktı. Böylece Flaubert’in daha *Bilirbilmezler*’i yazmaya girişmeden önce hazırlamaya başladığı *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*’nü romanla birlikte yayımlamak bir gelenek oldu. Ancak, bildiğimiz kadarıyla, uzmanların hiçbir zaman göz önüne almadıkları bir şey vardı: Flaubert’in iki kahramanının yazıcılığı bırakıp taşraya yerleştikten sonra da “kopya etmek”ten başka bir şey yapmadıkları. Bouvard ile Pécuchet’in yazıcıyken yaptıkları şey, daha önce yazılmış belgeleri başka kâğıtlara geçirmekti, Chavignolles’a yerleşmelerinden sonra, konserve yaparken, bahçe düzenlerken, içki üretirken, hep kitaplardan yararlandıklarına göre, yazıyı davranışa çevirirler, bir başka deyişle öykünürler, yinelerler, kısacası kopya ederler. Kimya, tıp, yerbilim, arkeoloji, frenoloji, felsefe, vb. araştırmalarına giriştikleri zaman da yaptıkları aynı şeydir. Okuduklarını öyle tam kopya etmek isterler ki, yerbilim gezilerine Boué’nin *Guide du voyageur geologue*’unda (Yerbilimcinin Elkitabı) salık verildiği biçimde donanarak çıkarlar, edebiyatla uğraşmaya başladıktan sonra, birer sanatçı görünüşü kazanmak isterler, Bouvard bıyık bırakır, Pécuchet yuvarlak yüzü ve dazlak kafasıyla Béranger gibi görünmeye çalışır. Victor’la Victorine’in öğretmenliğine giriştikleri zaman ilk işleri eğitime ilişkin birkaç kitap bulup sistemlerini bunlara göre belirlemek olur. İnanç ve coşkuyla felsefe tartışmalarına giriştikleri zaman, okuduklarını yinelemekten başka bir şey yapmaz, görüşlerine de kaynaklarını kesinlikle belirttikleri ölçüde geçerlik kazandırdıklarını sanırlar. Kopyacılık içlerine öylesine işlemiştir ki, bir kez *druid* ekininde, “fallus”a verilen önemi öğrendikten sonra, mumlardan ağaçlara dek her

şeyi “fallus” olarak görmelerinin de kanıtladığı gibi, yaşamları bir tür yanılısamaya dönüşür.

Bu durumda, konuya kurgu açısından bakarsak, sözü edilen kopya işlemine iki arkadaşın çoktan başlamış olduklarını söyleyebiliriz, doğrudan kopya işlemine de girişeceklerdir kuşkusuz, ama Flaubert’in 1863 yılında, yani romanı yazmaya girişmesinden yıllarca önce aldığı bir notu (*Yerleşik Düşünceler Sözlüğü* kopyaları arasına alınacak) Alberto Cento ve Jacques Suffel gibi sözcük anlamıyla değerlendirmemiz gerekmez: 1863’ten 1880’e, yazarın düşünce değiştirme olasılığının çok büyük olması bir yana, “yerleşik düşünceler”, “bütün biçemler”, “fiyakalı düşünceler”, “Başlarlar kopya etmeye” tümcesiyle belirtilen davranıştan önce de bol bol kullanılır: Bouvard ile Pécuchet’nin elden geçirdikleri kitaplar, benimsedikleri, tartıştıkları düşünceler, andıkları sözler seçkilerinde yer almayı hak eden örneklerdir genellikle. (“Müzik insanı öyle çürümüş kişiler arasına düşürür ki, başka şeylerle uğraşmak daha iyidir.” – Locke. Sonra eski ve yeni birçok bilimadamlarından, yazarlardan, özellikle de felsefecilerden, Descartes’tan, Locke’tan, Spinoza’dan, Condillac’tan, Rousseau’dan yapılan alıntılar, aktarılan düşünceler.) Bu örnekler en azından Flaubert’in alıntılarını kullanma biçimini gösterir: *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*’nü romanına alsa bile, listeler biçiminde değil, daha önceki bölümlerde yaptığı gibi, metne yedirerek aktarma ya da gönderme biçiminde, hem de sayılarını en aza indirgeyerek alacaktı. Bir başka deyişle, Flaubert saptayıp sakladığı “inci”lerden, elden geçirdiği yüzlerce kitaptan ilk bölümlerde yararlandığından daha fazla yararlanmayacaktı. Ayrıca, çağdaş romanın öncüsü sayılmakla birlikte, Flaubert’in kurgusal açıdan klasik romana her zaman bağlı kaldığı bilinir: Yapıtına uzun listeler, sözlükler koyarak romanın sınırlarını zorlamayı tasarlamış olması çok uzak bir olasılıktır. Elimizdeki taslakta, yaşamlarının ilk etkinliğine kendi kendisi için dönmüş olmalarıyla çevrimin tamamlanması da daha çok bu savı güçlendirir. Durum bu olunca, *Bilirbilmezler* neredeyse bitmiş bir roman olarak değerlendirilebilir.

Konunun içerikle ilgili yönüne gelince, sürekli kopya etmek, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde sürekli öykünmek, kahramanlarımızın düştükleri gülünç durumlar ne olursa olsun, pek de kötü bir şey değildir; tam tersine, gerçeği olduğu

gibi, bütün yalınlığı, bütün bayağılığıyla yazıya aktarmaya çalışan *Madame Bovary* yazarının konumunda yer almaktır bir bakıma: Flaubert'in gerçeği olduğu gibi yazıya aktarmakla, başka bir deyişle "kopya etmek"le bir özne niteliği kazanarak onu nesneleştirdiği, onun dışında ve yukarısında yer aldığı, dolayısıyla onu aştığı doğruysa, Bouvard ile Pécuchet de aynı biçimde özümlediklerini aşarlar. Bilgilenme çabalarının her evresinde görürüz bunu: En çok öğrenirken, izlerken, uygularken gülünçtürler, çünkü, okuduklarını benimseyip kendi omuzlarına yükledikleri ölçüde, kendi gülünçlüklerini öğrendiklerinin, izlediklerinin, uyguladıklarının gülünçlüğüyle kaynaştırırlar, ama bir an durup da gözlerini geldikleri yola çevirdikleri zaman, o bön ve yetersiz kişiler olmaktan çıkarak eleştirel bir bakış kazanırlar birden, zaman zaman, "Senin Descartes zırvalıyor!" diyecek ölçüde ileri gitseler bile, zaman zaman ağaçla ormanı birbirine karıştırırsalar bile, ünlü masalda, "Aaa! Kral çıplak!" diye haykıran çocuğun gözlemi gibi doğru gözlemlere ulaştıkları çok olur. Böylece, kısa bir süre için de olsa, hem izleyip öykündüklerini, hem de kendi kendilerini aşarlar. Geldikleri sonucu bir dayanak, bir çıkış noktası yapmak yerine, ünlü maymun iştahlılıklarıyla, hemen bir başka alana atladıkları için, gülünçlükleri hep sürer kuşkusuz, ama gülünçlükleri izleyip öykündüklerini daha bir gülünç düşürür. Bunun için, serüvenlerinin sonuna doğru, en çarpıcı özellikleri budalalıkları olan bu gülünç kahramanlar, bu özellikleri hep sürmekle birlikte, dayanılması zor bir yeti kazanırlar: Budalalığı her yerde sezme ve ona hiç göz yummama yetisi.

Bu bakımdan, Michel Tournier'nin, "Bilgiye saygı duyan, bilgilenmek için yanıp tutuşan insanlar gülünç olamazlar," diyerek Flaubert'i öğrenme çabalarıyla "dokunaklı, hatta bazı kahramanca," görünen iki kahramanını gülünç düşürmek, alçaltmak için elinden geleni yapmakla suçlamasını anlamak zordur. Öyle ya, iki kahramanın çabaları bize dokunaklı ya da kahramanca görünüyorsa, Flaubert böyle gösterdiği içindir. Bu çabaların çoğu kez her türlü çıkar kaygısından uzak olması da iki kahramandan yana belirtilmesi gereken bir noktadır. Üstelik bilgileriyle kazandıkları üstünlüğün çevresindekileri yaraladığını ve kendilerine düşman ettiğini anlatıcının kendisi söyler. Ama gerek bedensel görünüşleri, gerekse davranışlarıyla daha

baştan gülünç olan bu iki kişinin bilgilenme çabalarında da gülünç olmaları biraz da bilgi kaynakları gülünç olduğu içindir. Örneğin Doktor Vaucorbeil, Pécuchet'nin bir konuşmasını dinlerken onun delirdiğini sanır; oysa Pécuchet Berkeley'in düşüncelerini yinelemektedir. Bu da, başka birçok örnekler gibi, şu sonuca getirir bizi: Flaubert, Bouvard ile Pécuchet'nin serüveninde döneminin biliminin, edebiyatının, politikasının, insanların serüvenini yansıtır aynı zamanda, vardıkları gözlemlerin çoğu kez doğru görünmesi de (örnek olarak yalnızca Walter Scott, Alexandre Dumas, Balzac konusundaki gözlemlerini ya da Chavignolles'un önde gelenlerinin siyasal davranışlarını verelim, yeter) iki bön kahramanını onların üstüne çıkardığını, dolayısıyla bu iki kahramandan çok, belirli düşünceleri, belirli inançları, belirli davranışları gülünç düşürmek istediğini kanıtlar. *Bilirbilmezler*'i yazmaya hazırlandığı sıralarda, "En sonunda hıncımı dile getirecek, kinimi kusacak, saframı dökecek, öfkemi fişkırtacak, kızgınlığımı akıtacağım," diye yazması bundandır.

Flaubert, Frédéric Moreau'nun serüvenini *Duygusal Eğitim* diye adlandırmıştı, Bouvard ile Pécuchet'nin serüvenini de "Düşünsel Eğitim" diye adlandırabilirdi.

* * *

Bilirbilmezler'in Türkçedeki bu ilk çevirisine gelince, özgün biçimine yaraşır bir çeviri oldu mu, bilmiyorum, ancak, bu benzersiz yapıtı en sonunda dilimize aktarmanın bana coşkulu bir mutluluk verdiğini, hatta, çevirmenlik yaşamımda ilk kez, yaptığım bir işten onur duyduğumu söylemek isterim. Çeviride birtakım yanlışlar varsa, ileride düzeltilir, birtakım aksaklıklar varsa, ileride giderilir. Ama ilk elde, iki eksikliği bulunduğu söylenebilir: Okurun yapıtı daha iyi anlamasını sağlayacak açıklamaların azlığı, bir de *Bilirbilmezler*'le birlikte yayımlanması bir gelenek olmuş *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*'nün (*Dictionnaire des idées reçues*) bu çeviriyle birlikte verilmemiş olması.

Gerçekten de, Flaubert bu kitapta pek çok bilgi alanına, pek çok olaya başvurduğu için, verdiğimiz dipnotları on kat,

yirmi kat daha artabilir, her sayfanın alt yanında üç-dört dipnotu yer alabilirdi. Ama hem *Bilirbilmezler*'i okura ulaştırmakta sabırsızlandığım, hem de dipnot bolluğunun romanı bir ölçüde ağırlaştıracağını, hızını keseceğini düşündüğüm için, zorunlu olmadıkça açıklama vermemeye özen gösterdim. *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*'nü romana ekleme geleneğine uymayışıma gelince, bunda sabırsızlığın fazla bir payı yok: Sözlük topu topu kırk sayfa olduğuna göre, çevrilmesi çok uzun bir süre gerektirmeyecekti. Ama, kanımca, ille de eklenmesi gerekmiyordu: Bir kez, daha önce de söylediğim gibi, bu sözlük romanın bütünleyici, hatta aydınlatıcı bir ögesi değıl, ona koşut bir parçaydı; ikincisi, burada yer alan kimi kavramlar, romanda tıpkı sözlükte verildiğı biçimiyle kullanılmıştı ("BİLGİ: Az bilgi insanı dinden uzaklaştırır, çok bilgi dine getirir."); öte yandan kimileri doğrudan dönemin Fransız yaşamıyla ilgili olduğı (Bkz. *Sainer*), kimileri daha çok dil düzleminde kaldığı (Bkz. *Habit noir, tabellion*, vb.) için bizim okurları pek ilgilen-dirmeyecekti.

TAHSİN YÜCEL

I

Sıcaklık otuz üç dereceyi bulduğundan, Bourdon Bulvarı tümünden ıssızdı.

Aşağılarda, iki alavere havuzuyla kapatılmış Saint-Martin Kanalı mürekkep rengi ve dümdüz bir suyla doluydu. Ortasında kereste yüklü bir tekne, kıyıda iki sıra büyük fiçı duruyordu.

Kanalın ötesinde, şantiyelerle birbirinden ayrılan evlerin arasında, kocaman, duru bir gök lacivert parçalara bölünüyor, evlerin ak duvarları, arduvaz çatılar, granit rıhtımlar güneşin yansımaları altında titreyordu. Uzaklarda, ılık havada bulanık bir uğultu yükselmekteydi; pazar gününün işsiz güçsüzlüğü ve yaz günlerinin hüznü her şeyi uyuşturmuş gibiydi.

İki adam belirdi.

Biri Bastille'den geliyordu, öteki Jardin des Plantes'tan. İrisi, sırtında ince bir giysi, şapkasını ensesine düşürmüş, yeleşinin düğmeleri çözüktü, kravatı elinde, yürüyordu. Ufağının bedeni kahverengi bir redingotun içinde kayboluyor, sivri gölgelikli bir kasketin altında başını önüne eğiyordu.

Bulvarın ortasına gelince, aynı dakikada aynı kanepeye oturdular.

Alınlarının terini silmek için şapkalarını çıkarıp yanla-

rına koydular; ufak adam yanındaki şapkasının içindeki yazıyı gördü: Bouvard; o da bu arada redingotlu kişinin kasketinin içindeki sözcüğü kolaylıkla okudu: Pécuchet.

“Bak şu işe, aynı şeyi düşünmüşüz, ikimiz de şapka-larımızın içine adlarımızı yazmışız,” dedi.

“Evet, öyle, çalıştığım dairede karıştırabilirler, diye!”

“Tıpkı benim gibi, ben de memurum.”

O zaman birbirlerini süzdüler.

Bouvard'ın sevimli görünüşü Pécuchet'yi hemen bü-yüleyiverdi. Hep yarıkapalı, mavimsi gözleri kanlı canlı yüzünde gülümsüyordu. Kunduz pabuçlar üzerinde ge-niş kıvrımlı bir pantolon göbeğine sımsıkı oturuyor, göm-leğini kemer yerinden kabartıyordu; hafif bukleli, kendi-liklerinden kıvırcık, sarı saçları yüzüne çocuksu bir hava veriyordu.

Dudaklarının ucundan sürekli olarak bir tür ıslık çı-kiyordu.

Pécuchet'nin ağırbaşlı havası Bouvard'ı etkiledi.

Sivri tepesini örten kâkülle öylesine düz ve karaydı ki, peruk takmış diyeceği gelirdi insanın. Burnunun çok aşağılara inmesi nedeniyle yüzü hep yandan görünür gi-biydi. Yünlü kumaştan borular içine tıklımış bacakları gövdesinin uzunluğuna ters düşüyordu; derinlerden ge-len, güçlü bir sesi vardı.

Bir haykırış çıktı ağzından: “Kırda olsak ne iyi olurdu!”

Ama, Bouvard'a göre, meyhanelerinin gürültüsü ne-deniyse, banliyöler çekilmezdi. Pécuchet de öyle düşü-nüyordu. Gene de başkentten bıkmaya başlamıştı. Bou-vard da öyle.

Gözleri yapıtaşı yığınlarında, üzerinde bir saman demeti yüzen çirkin suda, bir fabrikanın ufukta yükselen bacasında dolaşıyordu. Ortalığa pis pis lağım kokuları yayılmaktaydı. Öbür yana döndüler. Önlerinde Bolluk Ambarı'nın duvarları belirdi o zaman.

Doğrusu ya (ve Pécuchet buna şaşırıyordu) sokak evden de sıcaktı.

Bouvard redingotunu çıkarmasını öğütledi. Herkesin ne diyeceği umurunda bile değildi onun!

Birden bir o yana, bir bu yana yalpalayan bir sarhoş geçti kaldırımından; işçiler konusunda bir söyleşiye giriştiler. Belki Bouvard biraz daha hoşgörülüydü, ama görüşleri aynıydı.

Sokağın taşları üzerinde, bir toz kasırgası içinde, bir demir gürültüsü cınladı: Bercy'ye doğru üç kiralık araba gidiyor, elinde demetiyle bir gelini, ak kravatlı kenterleri, koltuk altlarına dek eteklere gömülmüş hanımları, iki-üç küçük kızı ve bir liseliyi dolaştırmaktaydı. Bu düğün görüntüsü Bouvard ile Pécuchet'yi kadınlardan söz etmeye yöneltti, uçarı, hırçın, inatçı olduklarını söylediler. Bununla birlikte, çoğu kez erkeklerden daha iyidiler; kimileri daha da kötüydü. Kısacası, onlarsız yaşamak daha iyiydi, Pécuchet de bunun için bekâr kalmıştı ya.

“Ben dulum, çocuğum da yok!” dedi Bouvard.

“Böylesi sizin için bir mutluluk olmasın?” Ama yalnızlık sonunda çok sıkıcı oluyordu.

Sonra, rıhtımın ucunda bir askerle bir sokak kadını belirdi. Siyah saçlı, solgun, çiçek bozuğuydu, askerin koluna yaslanıp kalçalarını sallayarak pabuçlarını sürüklüyordu.

Biraz uzaklaşınca, Bouvard açık saçık bir gözlemde bulunmaktan çekinmedi. Pécuchet çok kızardı, sonra, hiç kuşkusuz yanıt vermekten kurtulmak için, yaklaşmakta olan bir papazı gösterdi gözleriyle.

Din adamı kaldırımları cılız karaağaçlarla çevrili caddeden ağır ağır indi, üç köşeli şapka gözden silinir silinmez, Bouvard rahatladığını söyledi, çünkü Cizvitlerden tiksiniyordu. Pécuchet, Cizvitleri aklamamakla birlikte, dine karşı oldukça saygılı konuştu.

Bu arada alacakaranlık çöküyordu, karşıda panjurlar açılmıştı. Gelip geçenler çoğaldı. Saat yediyi vurdu.

Sözcükler bitip tükenmek bilmeden akıyor, öykücüklerin ardından gözlemler, kişisel görüşlerin ardından felsefi özetler geliyordu. Çok şeyler görüp geçirmiş insanlar olarak, bayındırlıkçılar topluluğunu, tütün tekelini, ticareti, tiyatroları, bahriyemizi ve bütün insan türünü çekiştirdiler. Her biri, ötekini dinlerken, benliğinin unutulmuş yanlarını yeniden buluyordu. Arı coşku yaşını geride bırakmış olmalarına karşın, yeni bir haz, bir tür sevinç, yeni başlayan sevgilerin çekimini duyuyorlardı.

Yirmi kez kalkmış, yirmi kez yeniden oturmuş, yurkarı havuzdan aşağı havuza dek, bulvar boyunca yürümüşlerdi; her seferinde gitmek istemiş, bir büyüyle bağlanmış gibi, gidecek gücü bulamamışlardı.

Gene de ayrılıyorlardı işte, elleri birleşmişti, Bouvard birdenbire, “Akşam yemeğini birlikte yesek mi?” dedi.

“Ben de düşünmüştüm bunu! Ama size önermeyi göze alamıyordum!” dedi Pécuchet.

Bouvard’a uyararak Hôtel de Ville’in karşısında rahat rahat karınlarını doyuracakları bir lokantaya gittiler.

Bouvard mөнüyü istedi.

Pécuchet bedenini ateşe verebilir, diye baharattan korkardı. Bundan bir tıp tartışması çıktı. Sonra, bilimin yararlarını göklere çıkardılar; öğrenilecek, araştırılacak ne çok şey vardı... insanın zamanı olsa! Yazık ki, bütün zaman ekmek kapısına gidiyordu; birbirlerinin yazıcı¹ olduğunu anlayınca, her ikisi de şaşkınlıkla kollarını kaldırdı, masanın üstünden kucaklaşmalarına ramak kaldı: Bouvard bir ticaret kurumunda çalışıyordu, Pécuchet Denizcilik Bakanlığı’nda; ama bu durum her akşam bel-

1. Yazar burada *copiste* (eskiden belirli metinleri başka yerlere kopya eden memur) sözcüğünü kullanıyor.

li bir zamanını incelemeye ayırmasını engellemiyordu. Mösyö Thiers'in yapıtında yanlışlar bulmuştu; sonra büyük bir saygıyla Dumouchel adında bir profesörden söz etti.

Bouvard başka yanlarıyla üstün çıkıyordu. Saç örgüsü biçimi saat zinciri ve hardallı salçıyı karıştırdığı gün görmüş bir dinç yaşlıyı belli ediyor, peçetesinin bir ucu koltuğunun altında, bir yandan yiyor, bir yandan da Pécuchet'yi güldüren şeyler anlatıyordu. Özel bir gülüştü bu, çok alçak ve tek bir gülüş, uzun aralıklarla patlayan, ama hep aynı kalan. Bouvard'ınki sesliydi, dişlerini ortaya çıkarıyor, omuzlarını sarsıyordu, kapı yanındaki müşteriler dönüp bakıyorlardı.

Yemeklerini bitirince, kahveyi başka bir yerde içmeye gittiler. Pécuchet, gaz lambalarına bakarak, aşırı lüksten yakındı, gazeteleri itti. Bouvard gazetelere karşı daha hoşgörülüydü. Genel olarak bütün yazarları severdi, gençliğinde de oyunculuk yeteneği göstermişti.

Dostlarından birinin, Barberou'nun, yaptığı gibi, bir bilardo istekası ve iki kemik topla denge gösterisi yapmak istedi. Toplar şaşmaz bir biçimde düşüyor, yerde insanların bacakları arasında yuvarlanarak uzakta görünmez oluyordu. Her seferinde yerinden kalkıp dört elinin üstünde top arayan garson sonunda homurdandı. Pécuchet onunla kavgaya girişti; kafe sahibi geldi, Pécuchet özür dilemelerine kulak asmadı, hatta kahve konusunda da maraza çıkardı.

Sonra akşamı sakın sakın kendi evinde bitirmeyi önerdi, çok yakında, Saint-Martin Sokağı'nda oturuyordu.

İçeri girer girmez, bir tür basma iş gömleği geçirdi sırtına, sonra belirgin bir saygıyla yer gösterdi.

Tam ortaya konulmuş, çam ağacından bir yazı masasının köşeleri geçişi zorlaştırıyordu; dört bir yanda birtakım tahtaların, üç iskemlenin, eski bir koltuğun üze-

rinde ve her köşede, karmakarışık bir biçimde, *l'Encyclopédie Roret*'nin¹ birkaç cildi, *Manuel du magnétiseur*², bir Fénelon ve başka kitaplar duruyordu, ayrıca bunlara kâğıt yığınları, iki hindistancevizi, bir Türk takkesi ve Dumouchel'in, Le Havre'dan getirdiği deniz kabukları katılıyordu. Bir toz tabakası eskiden sarıya boyanmış duvarlara kadife görünüşü veriyordu. Ayakkabı fırçası çarşafı sarkan yatağın ucunda duruyordu. Tavanda lambanın isinden oluşmuş büyük bir kara leke vardı.

Bouvard, içerinin kokusundan olacak, pencereyi açmak için izin istedi.

"Kâğıtlar uçar!" diye atıldı Pécuchet, ayrıca hava akımından da korkuyordu.

Oysa çatının arduvazlarının sabahtan beri ısıttığı bu küçük odada güçlkle soluk almaktaydı.

Bouvard, "Ben sizin yerinizde olsam fanilamı çıkarırdım," dedi.

"Nasıl!"

Ve Pécuchet sağlık yeleğini çıkarma varsayımı karşısında ürpererek başını önüne eğdi.

"Beni geçirin, dışarının havası sizi serinletir," dedi Bouvard.

En sonunda, Pécuchet, "Gerçekten beni büyölüyor-sunuz!" diye söylenerek çizmelerini yeniden ayaklarına geçirdi. Sonra, aradaki uzaklığa karşın, evine, Tournelle Köprüsü'nün karşısına, Béthune Sokağı'nın köşesine kadar götürdü onu.

Bouvard'ın odası güzelce cilalanmıştı, perkal perdeleri, akaju mobilyaları, bir de ırmağa bakan balkonu vardı. Odanın başlıca iki süsü, komodinin üzerindeki likör-

1. Roret Ansiklopedisi; Nicolas Roret'nin (1797-1860) yayımladığı 300'e yakın meslek elkitabından oluşan dizi.

2. Manyetizmacının Elkitabı; Baron du Potet (1796-1881).

lkle ayna boyunca sıralanan dost fotoğraflarıydı; yatak girintisinde bir yağlıboya resim asılıydı.

“Amcam!” dedi Bouvard.

Elindeki lambayı yukarı kaldırarak bir beyi aydınlattı.

Kırmızı favorileri, tepesinde ucu kıvrık bir perçem bulunan yüzünü genişletiyordu. Dik kravatı gömleğinin, kadife yeleğinin ve kara takımının üçlü yakasıyla birlikte, boynunu omuzlarına gömülmüş gibi gösteriyordu. Gözleri elmacıkkemiklerine doğru çekiliyor, hafiften alaylı bir havayla gülümsüyordu.

Pcuchet, “İnsan babanız sanıyor,” demekten kendini alamadı.

Bouvard fazla üzerinde durmadan, “Ad babamdır,” dedi, vaftiz adının François-Denys-Bartholome olduğunu ekledi. Pcuchet’ninki Juste-Romain-Cyrille’di, – yaşları da aynıydı: kırk yedi. Bu rastlaşma hoşlarına gitti, şaşırttı da, çünkü her biri ötekinin gençlikten çok daha uzak olduğunu sanmıştı. Sonra Tanrı’nın işlerine hayran kaldılar, zaman zaman her şeyi çok güzel düzenliyordu.

“yle ya, bugün dolaşmaya çıkmamış olsak, birbirimizi tanımadan lebilirdik!”

Birbirlerine patronlarının adresini verdikten sonra, karşılıklı iyi geceler dilediler.

Bouvard merdivenden, “Kadınlara gitmeyin!” diye seslendi.

Pcuchet şakaya yanıt vermeden indi basamakları.

Ertesi gün, Hautefeuille Sokağı, 92 numarada, Ms-y Descambos Kardeşler, Alsace Kumaşları’nın avlusunda, “Bouvard! Ms-y Bouvard!” diye bir ses yükseldi. Bouvard pencereden başını uzattı ve Pcuchet’yi tanıdı. Pcuchet daha da yükseltti sesini:

“Hasta değilim! ıkardım!”

“Neyi?”

“Bunu!” dedi Pcuchet, göğsünü gösterdi.

Bouvard ile Pécuchet, bilgisizliklerinden ve ahmaklıklarından kaynaklanan sınırsız bir gözüpeklikle her konuya el atan iki arkadaştır; görünüşleri gibi tutumları ve tutkuları da gülünçtür. Ama gülünçlükleri biraz da ele aldıkları eserlerin, karşılaştıkları kişi ve durumların gülünçlüğünden ileri gelir. Gerçekten de Flaubert, onların serüveninde, döneminin bilimini, felsefesini, edebiyatını, politikasını gülünç düşürmeyi amaçlar. *Bilrılmazlar*'i yazmaya hazırlandığı günlerde, "Öfkemi boşaltacağım bir planım var... Çağdaşlarımın bende uyandırdığı tiksintiyi onların üzerine kusacağım... Taşkın ve müthiş bir şey olacak," demesi bundandır. Bunu da çok iyi başarır. Bu roman, *Don Quijote*'den *Teneke Trampet*'e doğru uzanan çizgide, roman tarihinin baş döndürücü doruklarından biridir.

#dünyaklasikleri #fransızklasikleri #cehalet #bilim #sanat #kopya
#ironi #başyapıt

Kapak resmi: Honoré Daumier

 can roman

© canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinlari

ISSN 978-975-07-1019-0

9 789750 740190